

Helena Wiórkiewicz

Henryk Jan Józewski 1892-1981 : polityk, artysta, malarz : wystawa Muzeum Niepodległości w Warszawie

Niepodległość i Pamięć 10/1 (19), 288-292

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

fotografie i dokumenty ilustrowały wysiłki gospodarza zmierzające do podniesienia gospodarczego Wołynia, likwidacji zaniedbań cywilizacyjnych (Józewskiemu przede wszystkim zawdzięcza Wołyń rozbudowę sieci drogowej, podźwignięcie się miast ze stanu zaniedbania, unowocześnienie handlu itd.). Zaakcentowano na wystawie inicjatywy obejmujące rozwój polskiego życia kulturalnego: Teatr Wołyński im. J. Słowackiego (powstały z inicjatywy Józewskiego w 1929 r. z siedzibą w Łucku), Muzeum Wołyńskie w Łucku, towarzystwa kulturalne, naukowe itp.; inicjatywy i sprzyjanie w zakresie rozwoju ukraińskiego życia kulturalno-oświatowego: Teatr ukraiński, „Ridne Chaty” i „Proświtańskie Chaty”⁹, chóry, koła sceniczne. Odnotowano na wystawie śmierć Józefa Piłsudskiego, ważny moment w dalszej karierze politycznej wojewody wołyńskiego. Prócz fotografii pokazano m.in. Akt słynnego ślubowania wołyńskiego na wierność Marszałkowi, autorstwa Józewskiego; akt odczytany przezeń 15 maja 1935 roku podczas żałobnej manifestacji przed gmachem Urzędu Wojewódzkiego – wraz z podpisami miał być umieszczony w mającym powstać w Łucku Pomniku Ślubowania Wołynia ku czci Marszałka Józefa Piłsudskiego. Ciesząc się poparciem wielu prominentnych postaci obozu sanacyjnego politykę wojewody wołyńskiego po śmierci Piłsudskiego zaczęto otwarcie krytykować nawet we własnym jego obozie. Ostatecznie w kwietniu 1938 roku, ostro atakowany przez władze wojskowe, został on odwołany z Wołynia.

Kolejny fragment tej części ekspozycji obejmował działania Józewskiego w województwie łódzkim. Urząd wojewody łódzkiego objął Józewski w dniu 25 kwietnia 1938 i sprawował do 6 września 1939 roku. Swoje główne działania skupił na problemach socjalnych robotników i sprawach ruchu politycznego na wsi. Zaprowadził zwyczaj odwiedzania zakładów pracy województwa, zainicjował walkę o udzielanie robotnikom łódzkich fabryk dwutygodniowych urlopów wypoczynkowych. Odbywał liczne spotkania na wsi. Z jego inicjatywy powstało pismo „Gromada Wiejska”, w redagowaniu którego brał udział osobiście, pisała też Maria Dąbrowska. Tę aktywność wojewody łódzkiego na wystawie ilustrowały przede wszystkim fotografie przedstawiające zakłady przemysłowe, grupy robotników łódzkich, zdarzenia związane z życiem gospodarczym, kulturalnym i sportowym województwa. Umieszczono tutaj materiały różne dotyczące prywatnej biografii Józewskiego, m.in. zdjęcia z przyjaciółmi – Stanisławem Stempowskim, Marią Dąbrowską, Stanisławem Czekanowskim; wizerunki fotograficzne żony Julii Józewskiej (1892-1939)¹⁰; zdjęcia przedstawiające willę Henryka Józewskie-

9 W „Ridnych Chatach” i „Proświtańskich Chatach” koncentrowała się działalność kulturalno-oświatowa WUO. Pierwszy klub ukraiński na Wołyniu pod nazwą „Ridna Chata” powstał w Łucku 21 kwietnia 1929; na uroczystość otwarcia klubu przybyli wojewoda H. Józewski i wicewojewoda K. Gintowt-Dzięwałtowski z małżonkami. Następne „Ridne Chaty” powstały: w Równem (1930), Włodzimierzu Wołyńskim (1931) oraz w Kowlu. „Proświtańskie Chaty” jednocyfry wieś ukraińska, były ośrodkami kultury i postępu. W 1932 r. działało 7 „Proświtańskich Chat” na Wołyniu, w 1933 r. – 22, w 1934 – 39, w 1935 r. – 80.

10 Julia z Bolewskich Józewska (1892-1939), pseud. Ewa, c. lekarza i działacza społecznego Henryka Bolewskiego oraz Matyldy z Neymanów, urodziła się w czerwcu 1892 r. w Śmieł pow. czerkaski na Ukrainie. Gimnazjum ukończyła w Kijowie. Studiowała malarstwo w Lozannie, potem grafikę w Monachium. Na wiadomość o wybuchu wojny wróciła do Kijowa. Była łączniczką POW. W 1919 r. wyszła za mąż za Henryka Jana Józewskiego, ówczesnego komendanta naczelnego Komendy Naczelnej – 3 POW w Kijowie; ślub odbył się 9 grudnia w kościele rzymsko-katolickim p.w. św. Aleksandra. Od tej pory dzieliła los męża. W latach wołyńskich czynna w wielu akcjach i organizacjach społecznych, szczególnie jako organizatorka i wieloletnia przewodnicząca Zrzeszenia Wojewódzkiego Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet. Zajmowała się grafiką, swoje prace prezentowała m.in. na wystawie krajobrazu polskiego w Łucku w 1932 r. W 1933 r. odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarła 20 maja 1939 r. w Łodzi. Pochowana została na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

go w Jaworzu i bywających tam przyjaciół. Wyeksponowano odznaczenia, jakimi uhonorowano Józewskiego w Niepodległej Polsce: Krzyż Orderu Virtuti Militari V klasy, przyznany mu w grudniu 1921 r. w uznaniu zasług za działalność w POW; Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski III klasy (1929), Złoty Krzyż Zasługi (1933), Krzyż Niepodległości z Mieczami.

Praca w konspiracji w czasie drugiej wojny światowej oraz w podziemiu poakowskim w latach 1945-1953 to końcowy wątek tej części wystawy. W nocy z 5 na 6 września 1939 roku Józewski wraz z całym Urzędem Wojewódzkim ewakuował się z Łodzi w okolice Lubomla, wyznaczonego na miejsce postoju łódzkiej instytucji. Mimo propozycji premiera rządu polskiego nie wyjechał za granicę, natomiast zapoczątkował tworzenie partyzantki antyniemieckiej na obszarze Wołynia i Polesia. Działania te przerwała agresja sowiecka 17 września. Były wojewoda, znajdujący się wówczas w Stolinie – przez Pińsk, Siedlce, Mińsk Mazowiecki – udał się do Warszawy. Do zajętej przez Niemców stolicy dotarł 2 października i rozpoczął pracę konspiracyjną. Już w październiku 1939 roku objął stanowisko Komendanta Okręgu Warszawa-Miasto Służby Zwycięstwu Polski, w 1940 roku dowódca Związku Walki Zbrojnej gen. Stefan Rowecki powierzył mu stanowisko Komendanta Okręgu Warszawa-Województwo ZWZ (pseud. Niemirycz, do maja 1940). Jesienią 1939 roku był współinicjatorem wydawania głównego organu ZWZ, a następnie Armii Krajowej; wymyślił tytuł „Biuletynu Informacyjnego” i nawiązał współpracę z Aleksandrem Kamińskim, któremu powierzył założenie pisma podziemnego (pierwszy numer pisma z datą 5 XI 1939 powstał w mieszkaniu pisarki Zofii Kossak-Szczuckiej). Pod presją części sił politycznych na emigracji, by pozbyć się byłego wojewody, nazbyt kłującego w oczy swoją sanacyjnością, ostatecznie Józewski został zdymisjonowany na przełomie kwietnia i maja 1940 roku z polecenia Komendanta Głównego Kazimierza Sosnkowskiego¹¹. Następny etap jego aktywności w podziemiu to zorganizowanie niewielkiego liczebnie ugrupowania politycznego, potocznie określanego grupą „Olgierda” oraz działalność publicystyczna. Treść tego wątku dokumentowała na wystawie prasa konspiracyjna redagowana i wydawana przez Józewskiego: dwutygodnik „Polska Walczy” (lipiec 1940 – lipiec 1944), miesięcznik „Ziemie Wschodnie Rzeczypospolitej” (1942-1944), a z wielu broszur jego autorstwa – „Granice Wschodnie Rzeczypospolitej” (1941), podziemne pismo „Polska Niezawisła”, wydawane od lata 1945 do listopada 1946 roku, związane ze zorganizowanym przez niego niewielkim ugrupowaniem Polskie Stronnictwo Demokratyczne. Pokazano maszynę do pisania marki „Erika”¹², na której pisano teksty do wydawanej podziemnie „Polski Niezawisłej”, fotografie przedstawiające niektóre miejsca ukrywania się Józewskiego do momentu aresztowania w dniu 5 marca 1953 roku, fragmenty dokumentów śledztwa i procesu przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Warszawie, zdjęcia więźni – mokotowskiego w Warszawie, w Rawiczu i Wronkach, w których kolejno przebywał do początków listopada 1956 roku.

11 J. Kęsik: *Henryk Jan Józewski – polityk (1892-1981)*, w: *Henryk Jan Józewski. Polityk, artysta malarz. Katalog wystawy w Muzeum Niepodległości w Warszawie*, Warszawa 2002, s. 16.

12 Maria Sipayłło (1905-1990), siostra Janusza, członka grupy „Olgierda”, działająca w AK, po wojnie współpracująca z Józewskim i w jego sprawie skazana na 10 lat więzienia, podczas śledztwa podała, iż Józewski kupił maszynę do pisania marki „Erika”, na której pisano teksty do wydawanej podziemnie „Polski Niezawisłej”; teksty przepisywała Krystyna Gajewska w mieszkaniu M. Sipayłło przy ul. Czeczota 12 m. 2 w Warszawie. Jesienią 1946 r. maszynę zawiozła ona do Michaliny Krzyżanowskiej na ul. Koszykową. Aktualna właścicielka maszyny, znająca Józewskiego, podaje, iż korzystał on z niej pisząc swoje wspomnienia.

Po wyjściu z więzienia (6 listopada 1956) Józewski zupełnie wycofał się z życia politycznego, ale nie przestał być osobą aktywną towarzysko. Zamieszkał w Warszawie przy ul. Koszykowej 24 m. 16a, razem z zaprzyjaźnioną malarką Michaliną Krzyżanowską i swoją siostrą Heleną. W ekspozycji przypomniano grono jego bliskich przyjaciół, gości pracowni malarskiej na Koszykowej. Należały do nich m.in.: peowiczki, znajome jeszcze z czasów kijowskich i wojny polsko-bolszewickiej, znoszące Komendantowi KN-3 POW na imieniny oraz święta kulebiaki i inne domowe wypieki; ludzie z establishmentu II Rzeczypospolitej oraz urzędnicy z Wołynia czy Łodzi, a najbliższym z nich był Juliusz Poniatowski (1886-1975)¹³, w latach 1927-1934 Kurator Liceum Krzemienieckiego; liczna grupa konspiratorów z lat 1939-1945, m.in. wspomniany już wcześniej Aleksander Kamiński (1903-1978), Wacław Iwaszkiewicz (1902-1993), inżynier, w 1939 roku przyjęty przez Józewskiego do Służby Zwycięstwu Polski, Stanisław Broniewski (1915-2000), naczelnik Szarych Szeregów; bywała na Koszykowej Maria Dąbrowska, znająca Józewskiego i jego żonę Julię od międzywojnia. Zachodzili także Antoni Słonimski, Stanisław Lorentz, zaprzyjaźnieni z Józewskim artyści malarze Teresa Roszkowska, Piotr Potworowski, Henryk Stażewski¹⁴, artysta rzeźbiarz Alfons Karny i inni. W ekspozycji znalazły się wizerunki fotograficzne przyjaciół Józewskiego w ostatnim okresie jego życia, ofiarowane mu publikacje z dedykacjami wyrażającymi cześć i uznanie dla jego osoby, laurki. Eksponowano przez wiele lat pisane obszernie trzypomowe wspomnienia Józewskiego „Opowieść o Istnieniu”; pokazano fragment rękopisu, jeden z tomów w postaci maszynopisu oraz fragmenty pt. „Zamiast pamiętnika” pośmiertnie opublikowane na łamach „Zeszytów Historycznych” (Paryż 1982 z. 59, 60, 1983 z. 63).

Druga część naszej wystawy prezentowała twórczość artystyczną Józewskiego, przede wszystkim malarstwo, któremu całkowicie poświęcił się po wyjściu na wolność¹⁵. Stworzył kilkadziesiąt prac, z których wiele znajduje się u jego stryjecznego bratanka, w zbiorach przyjaciół Józewskiego i ich krewnych oraz u wielu osób prywatnych. Na podstawie prac już 6 czerwca 1958 roku został członkiem rzeczywistym Związku Polskich Artystów Plastyków sekcji malarskiej. Prezentację prac Józewskiego poprzedził na wystawie pokaz dzieł innych artystów. Eksponowano dzieła Jacka Malczewskiego, Alfonsa Karpińskiego, Konrada Krzyżanowskiego, mające tutaj służyć nawiązaniu do atmosfery rodzinnego domu kijowskiego, w którym „była Polska” i którego ściany zawieszono około 300 obrazami malarzy polskich i obcych¹⁶, a także przypomnieniu pierwszych dokonań artystycznych Józewskiego – projektów scenografii do „Świerszcza za kominem” K. Dickensa, „Balladyny” J. Słowackiego dla eksperymentalnego teatru „Studia” w Kijowie, prowadzonego przez Stanisławę Wysocką.

Ekspozycja dzieł Józewskiego obejmowała rysunki, autolitografie, obrazy olejne. Spośród kilkuset zachowanych pokazano tylko przykładowe egzemplarze rysunków, wykonanych ołówkiem, na papierze, powstałych około 1924 roku. Eksponowano tomiki z serii wydawniczej Biblioteki Pstrykońskiej, ilustrowane przez Józewskiego, który figuruje w nich jako Brat Hubert: B. Serafin [Jerzy Stempowski]: „Pielgrzym”, z rysunkami odręcznymi i litografiami B. Huberta; „Hamlet”. Słowo i pomysły sceniczne

13 Zob. Z. Chomicz: *Na Koszykowej*, w: *Henryk Jan Józewski. Polityk, artysta malarz. Katalog wystawy w Muzeum Niepodległości w Warszawie*, Warszawa 2002, s. 33-34.

14 T. Mielniczuk: *Henryk Józewski. Artysta malarz*, „Wołyń Blżej”, listopad 2001, nr 4 (32), s. 49.

15 Szerzej ten nurt aktywności Józewskiego po raz pierwszy przedstawiła L. Skalska-Miecik w zamieszczonym w katalogu omawianej wystawy esejem pt. *Dotknięcia muzy*.

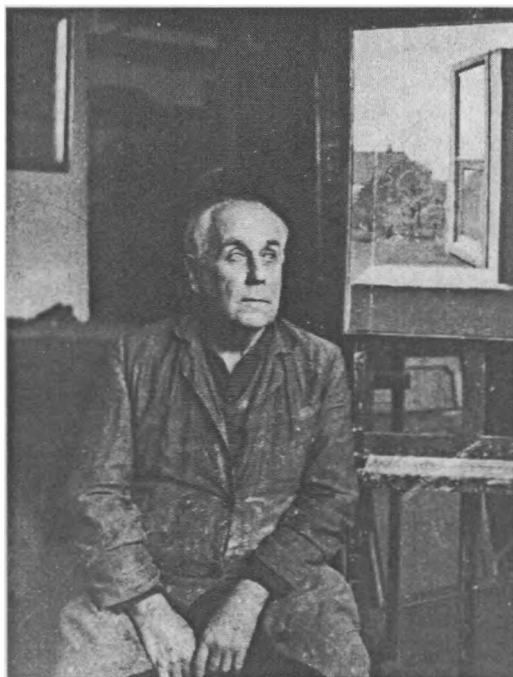
16 T. Mielniczuk, jak wyżej, s. 45.

B. Huberta”, zawiera 10 autolitografii sygnowanych przez Józewskiego; „Widzenia. Autolitografie B. Huberta”, zawiera 12 autolitografii, parodystycznych rysunków bez żadnego tekstu, opatrzonych sygnaturami Józewskiego; wszystkie tomiki zostały wydane w Warszawie w 1924 roku. Na wystawie zgromadzono 49 obrazów olejnych, powstałych głównie w latach 1958-1970. Znalazły się tutaj malowane w Burakowie i Młocinach krajobrazy – drzewa, wody Wisły oraz martwe natury, wnętrza pracowni, kwiaty, widoki morza malowane na niewielkich kartonach podczas wyjazdów do Rozewia i Gdyni, bądź opracowywane w większych formatach po powrocie do Warszawy, portrety ludzi z kręgu rodziny i znajomych, przeważnie bywalców na Koszykowej. Wśród portretów warto wymienić namalowany w latach 60-tych portret Władysława Winawera (1899-1973), adwokata, cywilisty, obrońcy w procesach rehabilitacyjnych lat pięćdziesiątych, jednego z przyjaciół Józewskiego; portret Marii Walterowej (1906-1971), znajomej z czasów konspiracji wojennej, w kontaktach z Józewskim nazywanej „Ikona”; portrety młodych osób – Joanny Kielanowskiej i Zbigniewa I. Chomicza. Ekspozowane na wystawie obrazy Józewskiego pochodziły przede wszystkim ze zbiorów prywatnych. Towarzyszyły im afisze, katalogi, zaproszenia na wernisaże wystaw indywidualnych prac malarskich artysty, prezentowanych w Galerii Sztuki MDM Związku Polskich Artystów Plastyków w Warszawie.

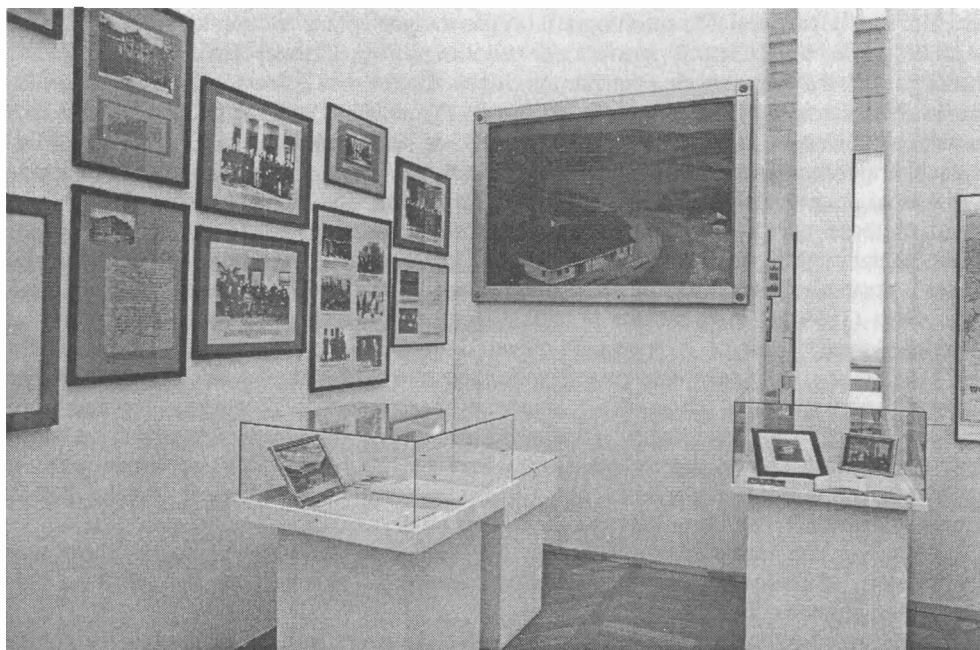
Wystawie zorganizowanej w Muzeum Niepodległości towarzyszył bogato ilustrowany katalog, sfinansowany ze środków Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń S.A. Oddział Okręgowy w Warszawie.

Scenariusz wystawy opracowała Helena Wiórkiewicz, projekt architektoniczno-plastyczny Marta Kodym.

W okresie trwania ekspozycji odbyły się spotkania naukowo-wspomnieniowe popularyzujące postać Henryka Jana Józewskiego.

Henryk Jan Józewski w swojej pracowni malarzkiej przy ul. Koszykowej w Warszawie (przełom lat 60 i 70-tych XX w.). Fot. – własność Zbigniewa Chomicza

Fragment wystawy poświęconej Henrykowi Janowi Józewskiemu, fot. T. Stani

